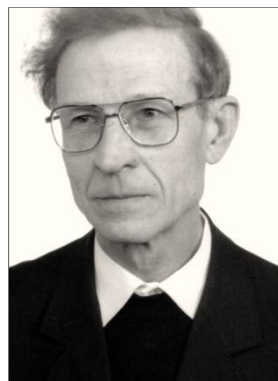

TADEUSZ SZUBKA

KSIĄDZ PROFESOR JÓZEF HERBUT (1931–2018)
— KRYTYCZNY METODOLOG FILOZOFII

Józef Herbut urodził się 1 listopada 1933 r. w Baryszu (powiat buczacki, województwo tarnopolskie). Po wojnie, po utracie tych ziem przez Polskę, został przesiedlony z całą rodziną na Śląsk Opolski. Rodzinie przydzielono niewielkie gospodarstwo rolne we wsi Krzywiczyny w powiecie kluczborskim. W Kluczborku ukończył szkołę średnią. W 1952 r. rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne w Opolskim Wyższym Seminarium Duchownym w Nysie, które ukończył w 1957 r., przyjmując święcenia kapłańskie. Następnie z licznym gronem swoich kolegów seminaryjnych (był wśród nich między innymi ks. Alfons Nossol, późniejszy arcybiskup) został skierowany na dalsze studia w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Studia te zwięździł napisaną pod kierunkiem ks. Stanisława Kamińskiego rozprawą doktorską, dotyczącą formalnego ujęcia analogii wykorzystywanej w metafizyce scholastycznej, którą obronił w 1962 r. To właśnie tematyce analogii, charakterystycznej dla tego nurtu metafizyki, poświęcone były jego pierwsze publikacje. Idąc za przykładem promotora doktoratu, nie ograniczał jednak swoich zainteresowań

Prof. dr hab. TADEUSZ SZUBKA (<https://orcid.org/0000-0002-8560-2785>) — Zakład Ontologii i Filozofii Analitycznej, Instytut Filozofii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego; adres do korespondencji: ul. Krakowska 71–79, 71–017 Szczecin; e-mail: tadeusz.szubka@usz.edu.pl

Fotografia za: <https://opole.gosc.pl/doc/4549984.Zmarl-ks-prof-Jozef-Herbut>

naukowych do wąsko pojętej tradycji scholastycznej. W napisanej u progu kariery akademickiej recenzji książki M.J. Charleswortha *Philosophy and Linguistic Analysis*, która przedstawiała rozwój i postacie dwudziestowiecznej filozofii analitycznej, stwierdził: „Filozofowie orientacji tradycyjnej, zwłaszcza tomiści, skłonni są do lekceważenia i pomijania w ogóle analizy filozoficznej. Dzieje się to chyba z niemałą dla nich samych szkodą i to przede wszystkim w dziedzinie opracowywania aparatury pojęciowej. Analizy zaś różnych pojęć przeprowadzone zwłaszcza przez oksfordczyków są bardzo dokładne, wprost uderzają swoją wszechstronnością i przyczyniają się znakomicie do uściślenia języka” (*Roczniki Filozoficzne* 10 (1962), z. 1: 196). Sam ks. Herbut, chociaż to właśnie tradycja filozofii tomistycznej — czy szerzej: scholastycznej — była tą, w której został wykształcony i której pozostał wierny, nigdy nie miał skłonności do lekceważenia i pomijania innych nurtów filozoficznych. Wręcz przeciwnie, chętnie z nich w swoich badaniach i publikacjach korzystał i umiał to robić wzorowo.

Na intensywną pracę naukową nie miał jednak po ukończeniu doktoratu i powrocie do swojej macierzystej diecezji zbyt wiele czasu. Zaczął bowiem nauczać w Wyższym Seminarium Duchownym w Nysie licznych przedmiotów z filozofii i dyscyplin pokrewnych. Udało mu się jednak przygotować i opublikować po kilkunastu latach dorywczych badań rozprawę habilitacyjną, dotyczącą roli hipotez w metafizyce tomistycznej. Jest to treściwa i nowatorska monografia, w której autor opisał w języku współczesnej metodologii i filozofii nauki charakter i miejsce hipotez w neoscholastycznych teoriach metafizycznych, ze szczególnym uwzględnieniem tomizmu egzystencjalnego Mieczysława A. Krąpca. Nie było to zadanie łatwe, gdyż problematyka hipotez w tej tradycji filozoficznej, skupionej przede wszystkim na poszukiwaniu niepodważalnych, koniecznych twierdzeń o bycie, jest traktowana bardzo marginalnie i zdawkowo. Z powodu błędu na ostatnim etapie procesu wydawniczego monografia ukazała się nie pod tytułem *Hipotezy w filozofii bytu*, lecz jako *Hipoteza w filozofii bytu* (Lublin: RW KUL, 1978). Tytuł był na tyle zagadkowy (o jakiej jednej tajemniczej hipotezie jest ta książka?), że kiedy ks. Herbut po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego zaczął wykładać na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, w kręgu studentów uczęszczających na jego zajęcia znany był pod przydomkiem „Hipoteza”. Był to przydomek trafny również z powodu jego wrodzonego krytycyzmu oraz pełnej dystansu deliberatywności i racjonalności wywodów.

We wstępie do monografii habilitacyjnej ks. Herbut zaznaczył, że na inną okazję odkłada zbadanie roli hipotez w metafizyce tomistycznej, uprawianej

metodą transcendentálną, nawiązujacą do dyrektyw Immanuela Kanta. Zadania tego nie dane mu było zrealizować. Zajął się jednak bliżej metodologią tomizmu transcendentálnego i udało mu się ją wyłożyć niezwykle przejrzystie i zrozumiale. Mogłem przekonać się o tym osobiście, kiedy w czasie studiów filozoficznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim uczestniczyłem w roku akademickim 1979/1980 po raz pierwszy w wykładach ks. Herbuta z metodologii metafizyki, które dotyczy właśnie metody transcendentálne. Niezależnie jednak od ograniczonej i wybiórczej oceny tych badań i ich ekspozycji przez początkującego adepta filozofii stanowiły one, obiektywnie biorąc, spore osiągnięcie, zważywszy na hermetyczną i ezoteryczną terminologię stosowaną przez przedstawicieli tego odłamu tomizmu (E. Coretha, B.J.F. Lonergana, J.B. Lotza i innych). W rezultacie swoich wieloletnich dociekań ks. Herbut doszedł do ogólnego wniosku, że metoda transcendentálna jest użyteczna w ujawnianiu i uzasadnianiu elementarnej i fundamentalnej wiedzy o nas samych i poznawanej przez nas rzeczywistości, wiedzy *implicite* zawartej w aktach myślenia lub przez te akty presuponowanej. Metoda ta może być wykorzystywana do podważania rozmaitych wersji sceptycyzmu i relatywizmu, lecz nie da się za jej pomocą odkryć zbyt wielu prawd o strukturze rzeczywistości i mechanizmach jej funkcjonowania. Użyteczność metody transcendentálne w uprawianiu metafizyki jest zatem ograniczona. Swoje ustalenia w tej materii ks. Herbut opublikował w cyklu artykułów oraz w książce *Metoda transcendentálna w metafizyce* (Opole: Wydawnictwo Św. Krzyża, 1987). Na podstawie tej monografii oraz pozostałego dorobku uzyskał tytuł profesorski, zostając wprawdzie profesorem nadzwyczajnym, a kilka lat później profesorem zwyczajnym.

Ten pozostały dorobek obejmował grupę prac z zakresu filozofii religii, a w szczególności z szeroko rozumianej logiki języka religijnego. Materiał, który w tej dziedzinie ks. Herbut po sobie pozostawił, w postaci artykułów i drobniejszych przyczynków, publikowanych sukcesywnie od lat siedemdziesiątych minionego wieku, z powodzeniem złożyłby się na oryginalną monografię z zakresu analitycznej filozofii religii. Niestety, nie została ona napisana. Jej zasadniczy trzon tematyczny mógłby stanowić tekst „Logiczna charakterystyka języka religijnego”, inspirowany w dużej mierze ideami Józefa M. Bocheńskiego, który z podtytułem „Przyczynek do dyskusji między chrześcijanami a marksistami” ukazał się w tomie *Oblicza dialogu. Z dziejów i teorii dialogu: chrześcijaństwo–marksizm w Polsce* (Lublin: RW KUL, 1992). Nie należy na tej podstawie pochopnie wnosić, że ks. Herbut był gorącym orędownikiem intelektualnych debat z marksistami i aktywnie

w nich uczestniczył. Okoliczności, które doprowadziły do powstania tego tomu oraz zawartych w nim tekstów i zapisu dyskusji, były bowiem prozaiczne. Otóż w drugiej połowie lat osiemdziesiątych KUL miał coraz większe trudności finansowe, związane z inflacją, malejącymi składkami wierznych przekazywanymi przez polskie diecezje oraz z coraz bardziej niekorzystnym kursem wymiany walut zachodnich, który radykalnie zmniejszał wysokość wpływów z datków zagranicznych. W tej sytuacji, kiedy prof. Antoni B. Stępień z Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL otrzymał od prof. Janusza Kuczyńskiego z Uniwersytetu Warszawskiego propozycję włączenia się z zespołem do realizacji dużego programu badawczego z zakresu filozofii pokoju, po konsultacji z Rektorem KUL, zdecydował się tę propozycję przyjąć, gdyż wiązała się ona z drobnym zasileniem poważnie nadwątłego budżetu uniwersyteckiego. W skład tworzonego wówczas zespołu prof. Stępnia wszedł między innymi ks. Herbut jako doświadczony metodolog i znawca filozofii religii.

Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim ks. Herbut pracował początkowo w Katedrze Metodologii Nauk. W 1992 r. został kierownikiem wyłonionej z niej Katedry Metodologii Filozofii. W dwa lata później powierzona mu została również Katedra Filozofii Systematycznej i Historii Filozofii na Wydziale Teologicznym nowo utworzonego Uniwersytetu Opolskiego. Swoją rozległą wiedzę i umiejętność syntetycznego przedstawiania idei filozoficznych, powiązaną z dużą samoświadomością metodologiczną, wykorzystywał nie tylko w dydaktyce uniwersyteckiej i kształceniu młodej kadry naukowej, lecz także przy pisaniu haseł słownikowych i encyklopedycznych. Jego zasadniczym dokonaniem w tym zakresie był kluczowy udział w powstaniu *Leksykonu filozofii klasycznej* (Lublin: TN KUL, 1997). Na stronie tytułowej tej książki ks. Herbut figuruje jako jej redaktor naukowy, lecz nie powinno to przesłaniać faktu, że samodzielnie napisał do niej ponad jedną trzecią haseł, a wiele innych uzupełnił i zmodyfikował. Okazał się zatem głównym autorem tej wartościowej publikacji. Jest ona do dzisiaj wykorzystywana, być może dlatego, że prezentuje punkt widzenia bardzo szeroko rozumianej filozofii klasycznej i nawiązuje do całej tradycji filozoficznej wywodzącej się z dorobku Platona, Arystotelesa, Augustyna i Tomasza z Akwinu, a nie tylko do jednej partykularnej szkoły filozoficznej czy środowiska akademickiego. Inną publikacją ks. Herbuta, po którą chętnie sięgają studenci i wykładowcy filozofii, jest skrypt *Elementy metodologii filozofii*, który doczekał się dwóch wydań (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2004 i 2007). Zawiera on zwięzłą prezentację wybranych prób typologii metod filozofowania, sys-

tematyczne omówienie prostych metod filozofowania (począwszy od rozumienia sensu i opisu, a skończywszy na rozumowaniach i zasadach stosowanych przy budowaniu teorii filozoficznych) oraz uwagi o relacji filozofii do wiedzy zdroworozsądkowej, nauki, światopoglądu i ideologii.

W 2004 r. ks. Herbut zakończył pracę dydaktyczną na Uniwersytecie Opolskim. W Katolickim Uniwersytecie Lubelskim nauczał zaś i udzielał się naukowo i organizacyjnie aż do 2010 r. Uczniowie, współpracownicy i przyjaciele ks. Herbuta wielokrotnie i w różny sposób starali się uhonorować jego dokonania i niepowtarzalną osobowość akademicką. Ofiarowano mu aż trzy księgi jubileuszowe, kolejno z okazji sześćdziesiątych piątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych urodzin. Natomiast na siedemdziesiąte piąte urodziny ks. Herbuta zebrano i wydano wybór jego prac rozproszonych pt. *Artykuły i szkice. Z metodologii i teorii metafizyki, filozoficznej analizy języka religii oraz etyki i metaetyki* (Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2008). Sam Dostojny Jubilat wysoko cenił sobie te wyrazy uznania i wdzięczności, lecz podchodził do nich z typowym dla siebie krytycyzmem i autokrytycyzmem. W skierowanym do mnie liście dołączonym do egzemplarza wyboru swoich prac pisał, że zarzucano mu niekiedy, że jego zainteresowania filozoficzne były rozstrzelone, trochę takie „od Sasa do lasa”, i tak ten zarzut skomentował: „Jeśli zrodziła się taka opinia, to z mojej winy, bo nie napisałem rzeczowego wstępu do *Artykułów i szkiców*, wyraźnie stwierdzającego, że są to ministudia sposobów filozofowania w rozmaitych dyscyplinach filozoficznych, w jakimś stopniu przygotowujące ogólną charakterystykę myślenia filozoficznego”.

W ostatnim okresie życia ks. Herbut mieszkał w Nysie, w domu księży emerytów diecezji opolskiej. Miał nadzieję, że będzie mu tam dane łączyć aktywny odpoczynek z odrobiną pracy naukowej. Niestety, uciążliwa choroba pokrzyżowała te plany i przyczyniła się do jego śmierci 8 marca 2018 r.

Information about Author: Prof. Dr. hab. TADEUSZ SZUBKA (<https://orcid.org/0000-0002-8560-2785>) — Department of Ontology and Analytical Philosophy, Institute of Philosophy at the Faculty of Humanities of the University of Szczecin; address for correspondence: ul. Krakowska 71–79, 71–017 Szczecin; e-mail: tadeusz.szubka@usz.edu.pl